

"Sirp ja Vasar"
11. XII 1953

„Deemon“ RAT „Estonias“

Esimese uuslavastusena tõi RAT „Estonia“ käesoleval hooajal lavale Rubinsteiini ooperi „Deemon“. Väljendusriikas ja sügavalt emotsionaalne meloodika, selge ja arusaadav muusikaline keel, lavaline eredus ja paljudes stseenides avaldud helilooja peen dramaturgia-vaist on kindlustanud sellele ooperile ka nõukogude teatrikülastajate sooja poolehoidu. Kuid selge on ka see, et „Deemon“, vaatamata oma väärtustele, jääb nii mõneski osas siiski varju vene ooperiklassika paremiku — Glinka, Mussorgski, Rimski-Korsakovi ja Tšaikovski sügavalt realistlike ja haaravate teoste — kõrval. Rubinsteiini vähene loominguline isikupära andis end tunda isegi tema parimas teoses — ooperis „Deemon“. Kõrvuti haaravate, psühholoogiliselt sügavalt ilmetatud aariate ja stseenidega kohtame siin muusikaliselt vähepakkuvaid löike. Eriti käib see retsitatiivide kohta, mis on hallid ega suuda veenvalt edasi anda teksti mõtet. RAT „Estonia“ puhul tekib veel tahtmatult küsimus, kas „Deemoni“ lavalettoimine praegu on täiel määral põhjendatud. Ja seda nimelt sellepärast, et „Deemon“ lavastati meil juba esimestel sõjajärgsetel aastatel. Samal ajal pole meil senini lavale toodud ühtki (!) ooperit Rimski-Korsakovi erakordselt rikkast ja sisukast pärandist. Teater peaks oma repertuaaripoliitikas juhinduma ka selle mitmekesistamise vajadusest.

Kuid kui jätta kõrvale küsimus repertuaaripoliitikast, ei saa iseenesest midagi olla „Deemoni“ taaslavastamise vastu. Ooperi romantiliselt tingliku süzee ja lavalise efektsuse taga peitub sügav filosoofiline idee — võimsa, kuid üksiku, oma ühiskonnaga opositsioonis oleva isiksuse traagika, kes ei leia endale kohta elus. See XIX sajandi I poole vene kirjanduse üks iseloomustavamaid teemasid leiab kõige sügavama väljenduse Lermontovi loomingus ja eriti tema „Deemonis“. Lermontovi poemi kangelane, uhke „taeva vaenlane“, „tarkuse ja vabaduse tsaar“, on titaanlik mässulisuse kehastus jõudude vastu, mis aheldavad inimese mõistust, tahet ja vabadust. Selle kõrval kerkib esile suure jõuga üksinduse traagika, võimatus elada ainult iseendale. Deemon kannatab oma kõrgis üksinduses, unistab sidemetest maailma ja inimestega. Armastus maise tütarlapse vastu peabki saama uuestisünni alguseks Deemonile. Kuid Deemon ei suuda lahti ütelda oma „kurjusest“, oma mässulisest eitamisest. Lermontov ei näinud võimalust üheaegselt pääseda välja üksindusest ja säilitada seejuures õigust protestida maailma ebatäiuslikkuse vastu.

Rubinsteiini „Deemon“ erineb paljuski oma kirjanduslikust algkujust. Deemonile on antud siin palju lihtsamad ja inimlikumad tunded. Kesksele kohale nihkub Deemoni armastus Tamaara vastu. Kuid hoolimata selle titaanliku kuju pjedestaalilt allatoomisest jääb siiski kõlama ka Lermontovi poemi keskne idee — üksiku inimese traagika, kes ei suuda leida endale kohta elus. Kõrvuti selle ideega kohtame Rubinsteiini ooperis ka teist elementi — hea ja kurja võitlust. See teema, millel on ooperis küllaltki tähtis funktsioon, avaldub selgesti inglil ja Deemoni dialoogides ja lõpukooris. Seejuures ei saa helilooja neist mõistetest nii sügavalt aru kui poet, minnes selle teema lahendamisel traditsioonilist teed.

„Estonia“ käesolevas lavastuses on paljugi rõõmustavat. Lavastaja, Vene

ingel see, kes oma ilmutamisega põhjustab Tamaara surma. Ja tõepoolest, Deemoni sümpaatse ja inimliku kuju tõttu tunneme talle etenduse lõpul sügavasti kaasa tema purunenud lootuste pärast. Selline kontseptsioon on nõukogude vaatajale lähedasem ja arusaadavam kui ooperi eelmises lavastuses „Estonias“, ja on selles mõttes nii režissööri kui ka teatri kollektiivi märkimisväärne saavutus.

Kuid ooperi sellisel lahtimõtestamisel on ka lünki. Lavastuse idee ning helilooja dramaturgilise ja muusikalise teostuse vahel tekib mõningates kohtades lõhe, kerkib küsimusi, millele ei leia etenduse käigus selget vastust. Ebaselgeks muutub kõigepealt Deemoni ja inglil vastandamine, sellelt on võetud teravus. Käesolevas lavastuses pole ju Deemon traditsiooniline kurjuse kehastus. Selletõttu puudub inglil kindel funktsioon (välja arvatud Tamaara surmastseenis), lavastuse kontseptsiooniga satuvad vastuolule selle osa iseloom, tekst ja muusika. Muusikaga vastuolus on teataval määral ka ooperi finaali lavaline lahendus. Näeme Deemonit jällegi üksikuna ja viha kandvana kogu maailma vastu, ja ta jääb sellisena lavale kuni eesriide sulgumiseni epiloogis. Muusika, mis pildi alguses vastab hästi Deemoni meeleolule, muutub lõpupoole järjest helgemaks, rahulikumaks ja lepitavaks ning ei vasta seega enam Deemoni psühholoogilisele seisundile. Publikule võib jääda isegi väärtus, nagu lepiks Deemon oma saatusega.

Selliseid lünki ja vastuolusid pole lavastuses õnneks palju, kuid nad takistavad paratamatult lavastuse terviklikkuse saavutamist, kuigi põhiidee on antud üldiselt eredalt ja selgelt.

*

„Deemon“ etendub „Estonias“ eesti ja vene keeles. Lavastuse edu sõltub suurel määral nimiosalisest, sellest, millise lahenduse annab sellele kujule üks või teine osatäitja. Deemon on arenev kuju. Armastuse mõju all muutub ta järk-järgult võimsast eitamisest sügavalt inimlike ja soojade tunnetega maiseks olendiks. Seetõttu nõuab see osa erakordselt suurt ja laia diapasooni nii näitlejameisterlikkusest kui ka vokaaltehnilises mõttes. Just Deemoni aariad on ooperi tugevamaks küljeks, neist hoovab palju meloodilist ilu ja väljendusrikkust.

Eesti NSV rahvakunstnik Tiit Kuusik (eestikeelne etendus) ja Eesti NSV teeneline kunstnik Georg Ots (venekeelne etendus) andsid vastavalt oma lavaliste ning vokaalsete võimete eripärasustele kaubki tänetsest erineva Deemoni, jäädes siiski antud lavastuse kontseptsiooni piiridesse. Seejuures on mõlemad kujud veenavad ja kogu etenduse vältel väljapeetud.

T. Kuusiku poolt loodud Deemon on lähedasem Lermontovile. See on titaanlik kuju, „muutumatu ja suur nii vihkamises kui ka armastuses“. Isegi viimases vaatuses, kus Deemon on haaratud inimlikest tunnetest, jäävad need ikkagi suure isiksuse emotsioonideks. Suurepärase on T. Kuusiku vokaalne esitus. Tema hääli peegeldab erakordselt paindlikult ja vabalt kõiki neid varjundirikkaid psühholoogilisi seisundeid, milles elab osatäitja. Ainult kohati ei rahulda T. Kuusiku diktsioon, kuigi üldiselt selles osas teeb kunstnik edusamme.

Georg Otsa poolt loodud Deemon ei pretendeeri grandioossusele, ta on inimlikum, soojem. Osatäitja pöörab oma

vabadust. Sene korvat kerki esile suure jõuga üksinduse traagika, võimatus elada ainult iseendale. Deemon kannatab oma kõrgis üksinduses, unistab sidemetest maailma ja inimestega. Armastus maise tütarlapse vastu peabki saama uuestisünni alguseks Deemonile. Kuid Deemon ei suuda lahti ütelda oma „kurjusest“, oma mässulisest eitamisest. Lermontov ei näinud võimalust üheaegselt pääseda välja üksindusest ja säilitada seejuures õigust protestida maailma ebatäiuslikkuse vastu.

Rubinsteini „Deemon“ erineb paljuski oma kirjanduslikust algkujust. Deemonile on antud siin palju lihtsamad ja inimlikumad tunded. Kesksale kohale nihkub Deemoni armastus Tamaara vastu. Kuid hoolimata selle titaanliku kuju pjedestaalilt allatoomisest jääb siiski kõlama ka Lermontovi poemi keskne idee — üksiku inimese traagika, kes ei suuda leida endale kohta elus. Kõrvuti selle ideega kohtame Rubinsteini ooperis ka teist elementi — hea ja kurja võitlust. See teema, millel on ooperis küllaltki tähtis funktsioon, avaldub selgesti ingli ja Deemoni dialoogides ja lõpukooris. Seejuures ei saa helilooja neist mõistetest nii sügavalt aru kui poeet, minnes selle teema lahendamisel traditsioonilist teed.

„Estonia“ käesolevas lavastuses on paljugi rõõmustavat. Lavastaja, Vene NFSV teeneline kunstnik A. Viner, lähtudes Lermontovi poemist, on ooperile andnud kohati sügavama lahenduse kui seda suutis teha helilooja. Lavastaja on uudselt lahti mõtestanud „hea“ ja „kurja“ probleemi — nimelt just selle probleemi, kus helilooja kõige rohkem eemaldus Lermontovi ideest. A. Vineri konseptsioon on põhjalikult erinev sama ooperi lavastusest „Estonias“ 1945. aastal. Käesolevas käsitluses pole mitte Deemon süüdi Tamaara hukkumises, ta armastab Tamaarat siiralt kogu oma ausa kire jõuga. Tegelikult on

soojade tunnetega maiseks olendiks. Seetõttu nõuab see osa erakordselt suurt ja laia diapasooni nii näitlejameisterlikkusest kui ka vokaaltehnilises mõttes. Just Deemoni aariad on ooperi tugevamaks küljeks, neist hoovab palju meloodilist ilu ja väljendusrikkust.

Eesti NSV rahvakunstnik Tiit Kuusik (eestikeelne etendus) ja Eesti NSV teeneline kunstnik Georg Ots (venekeelne etendus) andsid vastavalt oma lavaliste ning vokaalsete võimete eripärasustele kumbki talletusest erineva Deemoni, jäädes siiski antud lavastuse konseptsiooni piiridesse. Seejuures on mõlemad kujud veenvad ja kogu etenduse vältel väljapeetud.

T. Kuusiku poolt loodud Deemon on lähedasem Lermontovile. See on titaanlik kuju, „muutumatu ja suur nii vihkamises kui ka armastuses“. Isegi viimases vaatuses, kus Deemon on haaratud inimlikest tunnetest, jäävad need ikkagi suure isiksuse emotsioonideks. Suurepärase on T. Kuusiku vokaalne esitus. Tema hääli peegeldab erakordselt paindlikult ja vabalt kõiki neid varjundirikkaid psühholoogilisi seisundeid, milles elab osatäitja. Ainult kohati ei rahulda T. Kuusiku diktsioon, kuigi üldiselt selles osas teeb kunstnik edusamme.

Georg Otsa poolt loodud Deemon ei pretendeeri grandioossusele, ta on inimlikum, soojem. Osatäitja pöörab oma peamise tähelepanu just nende psühholoogiliste nüansside väljatoomisele, mis teevad meile tema armastuse Tamaara vastu inimlikult mõistetavaks ja lähedaseks. Eriti haarab G. Otsa esituses stseen Tamaaraga viimases vaatuses, mis on läbi viidud suure sisemise jõu ja tugeva emotsionaalusega. Täiel määral ei rahuldanud aga proloogi esitus, mis jäi nõrgaks nii vokaalses mõttes kui ka sisemise kandvuse poolest. Deemoni osatäitmine kinnitab veel kord, et G. Ots on väga arenemisvõimeline noor ooperijõud, kes ei kardab nõudlikke kunstilisi ülesandeid, suhtub neisse tõsiselt ja lahendab seetõttu neid ka õnnestunult. Vokaalsest küljest peaks laulja ainult rohkem tähelepanu pöörama kõrgetele nootidele, et saavutada ühtlasemat värvingut kogu hääleulatuses.

Tamaara muusikaline karakteristika on antud ooperis samuti dünaamilises arenemises: naiivne graatsia ja lõbus muretus I vaatuses asendub teravate hingeliste konfliktidega viimases vaatuses, kus tema armastus Deemoni vastu satub vastuollu talle omaseks saanud uskumuste, mõtete ja tunnetega. Selles peitubki Tamaara sügav isiklik drama. Seoses sellega esitab Tamaara osa lauljale ka erakordselt suure ulatusega vokaaltehnilisi ja lavalisi nõudeid.

Nagu Deemonit, kehastavad ka Tamaarat mitu lauljat. Tamaarasid esineb kavalehel koguni 6! Omaette küsimuseks on, kas neid nii palju vaja ongi. Osa Tamaarasid jääb paratamatult ilma küllaldaste orkestri- ja lavaproovidega, mis ei võimalda osa viimistlemist näitlejate poolt. Seni oleme näinud selles osas nelja osatäitjat: Eesti NSV teenelist kunstnikku Meeta Kodaniporki ja Linda Selistemäge (eestikeelses etenduses) ning Eesti NSV rahvakunstnikku Elsa Maasikut ja Klaudia Tiidust (venekeelses etenduses).

Üldiseks puudujäägiks, mis suuremal või vähemal määral puudutab kõiki Tamaara osa täitjaid, on vähene kontrastsus nende psühholoogilises seisundis I ja viimases vaatuses. Nendel, kel